

HELYESBÍTÉSEK CSÚZI CSEH JAKAB ÉLETRAJZÁBAN.

Ennek az eléggé széleskörű irodalmi munkásságáról, valamint gyakori és súlyos üldöztetéséről ismeretes dunántúli református püspököknek részint jókora hiányosságok mutatkoznak, részint zavarok és ellenmondások fordulnak elő az életrajzaiban. Még egy olyan, róla szóló cikkben is tapasztalható ez, amely új adatokra hívja fel a figyelmet.¹ A dunántúli püspököknek Tóth Ferenc által írt életrajzai között viszont a Csúzi Cseh Jakabról szóló inkább csak az előbbi sajtóságot tünteti fel, de ez tette aztán neki lehetővé az utóbbi hibának a kikertülését. Én magam a Szinnyei-féle «Magyar írók élete és munkái»-nak ellenmondásait az akkor rendelkezésemre álló adatok alapján kiküszöbölni igyekeztem a Theologiai Ismeretek Tárában, de azért még mindig tévesen kellett írnom egyetmást.

Annak a két hibának, melyek egyike szerint 1661-ben nem januárnak, hanem júniusnak a 29. napjától viselte Csúzi a sárospataki kollégium seniori tisztét, másika szerint nem 1655-ben, hanem 1665-ben szerzett theologiai doktorságot, sajtóhiba voltát könnyen észreveheti mindenki, ha belétekint egyszersmind az ezeket helyesen közlő Pallas Nagy Lexikonába, melyben szintén az én tollamból való a Csúzi életrajza. A többi valótlan részlet azonban az illető adatok hiányosságaiból folyt, épen úgy, miként a magyar részében immár annyira elavult Theologiai Ismeretek Tára számtalan más cikkének most meglátszó sok hibája és sok hiánya. Tartalmának egy része akkor még úgy is fejlődés volt korábbi tudásunkhoz képest s az az örvendetes, hogy azóta annál is sokkal tovább haladt magyar protestáns egyháztörténeti irodalmunk.

E haladás eredményei alapján épen Csúzira vonatkozólag szaporítani kell legelőször is külföldi tanulási helyeinek számát, amennyiben Groningenben szintén beiratkozott az egyetemre 1664. szept. 1-jén.² Ám ennél sokkal fontosabb az, hogy most már aránytalanul kevésbé tapogatózva, nem hozzávételéssel, hanem hitelesen meg tudjuk állapítani hivataloskodási helyeinek legtöbbjét, még pedig a változási időpontoknak is jobbra pontosabb ismeretével. Hogy kecskeméti rektorkodása megelőzte-e külföldre menetét, avagy hazatérte utánra esett-e, azt a Pallas Nagy Lexikonában még helytelenül döntöttem el ez utóbbi változat szerint, de már a Theologiai Ismeretek Tárában helyesen tettem a külföldi időzése előtti évekre. Onnan hazatérte után 1665-ben Komáromban lett szintén rektor.³ Ugyancsak Komáromban már 1666-ban az egyik lelkészi állást nyerte el,⁴ mely a jelek

¹ *Lelkészegyesület* 1911. 38. sz.

² Miklós Ödön: *A groningeni egyetemen tanult magyarok névsora* 1917. 6. l.

³ *A Régi Magyar Könyvtár* III. k. 2326. sz. alatti értekezés respondense 1666 márciusában mondja ebben az állásban levőnek, amikor még körülbelül csupán az 1665-ben bekövetkezett dolgokról lehetett tudomása Hollandiában az illetőnek.

⁴ *A Régi Magyar Könyvtár* III. k. 2385. sz. a. leírt *Sacra scriptura XX concionibus explicata* c., Franekerben 1667-ben megjelent művének címlapja már komáromi lelkésznek mondja, magából a könyvből pedig kiténik, hogy már 1666-ban elfoglalta ebbeli állását, ügylátszik, az év őszén.

szerint egyenlőrangú lehetett a másikkal. Alig telt el pár év, esperesi tisztségre emelte a komáromi egyházmegye, már 1670-re vagy legkésőbb ennek az évnek a folyamán.¹

Komáromból azonban az ottani vár főkapitánya csakhamar elűzte az összes protestáns lelkészeket és tanítókat, még pedig nem — mint eddigi tudásunk tartotta — 1673-ban, hanem már 1672. jan. 25-én.² Hogy eddigi tévesen tettük ennek idejét 1673-ra, onnan is kiviláglik, hogy a református egyháztól elvett vagyonban 1672 márciusában erősítette meg a ferencrendiek az esztergomi érsek.³ Az pedig, hogy Bátorkeszi Szegi János, aki épen a komáromi ref. gyülekezet költségén járt Hollandiában (később kath. író), még 1672 februárjában mások mellett a két komáromi papnak és a komáromi rektornak — meg is nevezve őket — ajánlotta egy magaszerezte értekezését,⁴ onnan eredt, hogy ekkorra még nem juthatott tudomására a komáromiakat ért csapás.

Hogy Csúzi ekkor hol tett szert alkalmazásra és mennyi idő múlva, arról még mindig hiányzanak az adatok. Lehet, hogy teljesen állás nélkül volt, míg 1673-ban szülővárosa, Losonc hívta meg lelkészének. Losonci pap volt aztán hat évig,⁵ de ebbe belé van számítva a súlyos megpróbáltatásoknak ama keserves másfél éve is, mely a pozsonyi delegatum judicium elébe 1674 tavaszán történt megidéztetésétől 1675 őszéig telt el, amikor miután augusztusban megváltotta magát,⁶ Buccariból az erre következő hónapok alatt visszatért Losoncra.⁷

Innen aztán 1679 májusában Kocsra ment lelkésznek,⁸ majd, miután az 1681. évi soproni országgyűlésen prédikátorságot viselt egy darabig, még

¹ A *Régi Magyar Könyvtár* III. k. 2533. sz. a. leírt értekezést szerzője 1670. nov. 4-éről keltezte többek között Csúzinak mint komáromi papnak és esperesnek ajánlotta. Minthogy azoknak a szolgálati helyét, akiknek ajánlva van e dolgozat, annyira hiányosan közölte s még hozzá összevissza kavarta Hellebrant, hogy lehetetlen reátámaszkodni, szükségesnek látom közülök újra közzétenni a magyarok névsorát. Az illetők t. i. a következők: Tarczali Péter szatmári várbeli pap és esperes, Czeglédi István kassai, Váraljai Lőrinc és Pályi Mihály szatmári lelkészek, Buzinkai Mihály és Pósbázi János sárospataki tanárok, Nánási István és Horti István nagybányai lelkészek, Érsekujvári Orbán csegöldi, Tatai Mihály és Szécsi István szatmárnémeti lelkészek, Csúzi Cseh Jakab és Veresmarti Mihály komáromi lelkészek, az előbbi esperes is, Veszprémi István szatmári rektor, Eszéki István nem régen nagybányai rektor, ekkor (»ha nem csalódik») aranyosmedgyesi lelkész, Szathmárnémeti Mihály gönci rektor és prédikátor, Szatmári András, Teremi István, Hunyadi András lelkészek (ez utóbbiak szolgálati helyük megnevezése nélkül).

² Payr Sándor: *A dunántúli evangélikus egyházkerület története.* II. k. 1924. 527. l.

³ Karácsonyi János: *Szt. Ferenc rendjének története Magyarországon.* I. k. 192. (helytelenül egyik 132.) l.

⁴ *Régi Magyar Könyvtár* III. k. 2594. sz.

⁵ *Edom ostora* c. könyvének előszava szerint.

⁶ *Történelmi Tár* 1910. 208. l.

⁷ 1675. nov. 27-én keresztelést végzett ott.

⁸ *Lelkészegyesület* 1911. 38. sz. — De ugyanebben az évben losonci lelkész volt még, amikor üdvözlő verset írt Szathmárnémeti Mihályhoz ennek *Sz. Dávid psalteriuma* c. könyve elébe.

ugyanez év második felében a Kabai Bodor Gellért utódául Debrecenbe választották meg egy lelkészi állásra.¹ Erről már 1682-ben visszatért Komáromba,² ahonnan azonban — ezúttal másodízben — ismét csak elűzte a következő, 1683. évi aug. 19-én³ Hofkircher tábornok.⁴ Még egy héttel előbb rossz sejtelmek között onnan írt levelet Nagyari Józsefnek, Apafi Mihály fejedelem udvari papjának, a végett kérve közbelépését, hogy valamilyen segítsen rajtok a fejedelem.⁵ Sejtelmei idő előtt valóra válván, megint vándorbothoz kellett nyúlnia. Egyelőre Losoncra vonult s ott várta be, míg hivatalba jut valahol. Nem sok idő telt belé, újból Debrecen ajánlotta fel egyik lelkészi állását. Nov. 7-én már meg is érkezett oda.⁶ Ez alkalommal huzamosabban működött ott, mint első ízben. Az 1686. évben, ennek körülbelül nyara táján⁷ ment vissza Komárom vidékére, még pedig Szönybe.⁸

Igaz ugyan, hogy a Leidenben 1686 novemberében disputáló Nógrádi Benedek úgy említi, mint nem régen debreceni, ekkor komáromi papot.⁹ De ez könnyen lehetett egy téves vagy félreértett értesülés eredménye. Azt hallhatta, hogy Csúzi visszatért «Komáromba,» ami alatt az értesítés megindítója vagy közvetítője a vármegyét érthette, ő meg a várost, aminthogy tényleg lehetséges, hogy a komáromi hívek lelki gondozását ekkor is ő intézte Szönyről. Csakhogy a Nógrádi állítása ellentétben állván Csúzinak saját levelében közlött adatával, a hely tekintetében mindenestre figyelmen kívül hagyandó, annyival is inkább, mivel az «evangelikus» (vagyis a két protestáns egyházhoz tartozó) rendeknek az 1687—1688-iki országgyűlés elé terjesztett sérelmi jegyzéke hasonlóképen azt panaszolja, hogy Komáromba a soproni (1681. évi) országgyűlés után visszahozattak ugyan az «evangelikus» lelkészek, de a legújabb zavargás idején ismét elűzettek s *ma is oda vannak*.¹⁰ Olyat, ami azon melegében, rögtön és kézzelfoghatóan meg lett volna cáfolható, mégsem állíthattak, midőn a nélkül is bőségesen akadt panaszolóvalójok.

A Csúzi életének további folyamára vonatkozó, eddig ismert adatokon egyedül az a módosítani való, hogy miután az 1692. okt. közepe táján elhunyt püspök-elődének, Séllyei M. Istvánnak ő lett utóda a pápai papságban is, még pedig először ebben, legkorábban ez évnek nem az őszén, hanem csak a legvégén (de könnyen lehet, hogy csupán a következőnek az elején) ment át Komáromból Párára.

ZOVÁNYI JENŐ.

¹ *Történelmi Tár* 1910. 55. l.

² Az 1682-ben megjelent *Edom ostora* címlapján még D. P. betűkkel van jelezve a hivatala.

³ *Lelkészegyesület* 1911. 38. sz.

⁴ *Történelmi Tár* 1908. 74. l.

⁵ *Czelder Figyelője* 1880. 172. l. — *Protestáns Közlöny* 1894. 411. l.

⁶ *Történelmi Tár* 1911. 58—9. l.

⁷ Az 1686. márc. 29-én elhalt Felvinci Sándorról emlékező gyászversét még mint debreceni lelkész szerzette.

⁸ *Lelkészegyesület* i. h.

⁹ *Régi Magyar Könyvtár* III. k. 3406. sz.

¹⁰ Zsilinszky Mihály: *A magyar országgyűlések vallásügyi tárgyalásai*. III. k. 562. l.